DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANINI O'QITISHDA SOKRATIK METODDAN FOYDALANISH

Isaqova Muhayyo Abduvayitovna,
Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi
tarix va huquq fani metodisti
https://doi.org/10.5281/zenodo.17233989

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "Davlat va huquq asoslari" fanini o'qitishda Sokratik metodidan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Sokratik metod o'quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, o'z fikrlarini asoslash va bahs-munozaralar orqali bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Maqolada ushbu metodning mohiyati, kelib chiqishi, qo'llash bosqichlari va afzalliklari batafsil ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, huquqiy masalalarni muhokama qilishda Sokratik metoddan samarali foydalanish bo'yicha misollar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Sokratik metod, tanqidiy fikrlash, huquqiy savodxonlik, interaktiv ta'lim, huquqiy ta'lim, huquqiy ong, mustaqil fikrlash, mantiqiy fikrlash.*

Использование сократического метода в преподавании предмета "Основы государства и права"

Исакова Мухайё Абдуваитовна,
Методист по истории и праву,
Центр педагогического мастерства
Наманганской области
Тел.: +998 99 397 13 55
Эл. почта: isaqova1983@gmail.com

Аннотация: *В данной статье рассматриваются возможности использования сократического метода в преподавании предмета "Основы государства и права". Сократический метод способствует развитию критического и логического мышления учащихся, помогает им аргументировать свои точки зрения и углублять знания через дискуссии. В статье подробно анализируются сущность данного метода, его происхождение, этапы применения и преимущества. Также приведены примеры эффективного использования сократического метода при обсуждении правовых вопросов.*

Ключевые слова: *сократический метод, критическое мышление, правовая грамотность, интерактивное обучение, правовое образование, правовое сознание, самостоятельное мышление, логическое мышление*

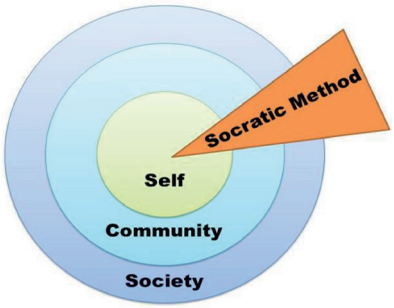
Using the socratic method in teaching "Fundamentals of state and law"

Isaqova Muhayyo Abduvayitovna,
Methodologist in History and Law,
Namangan Regional Center for Pedagogical Skills
Tel.: +998 99 397 13 55
Email:isaqova1983@gmail.com

Abstract: *This article examines the effectiveness of using the Socratic method in teaching "Fundamentals of State and Law." By fostering critical and logical thinking skills, this method enables students to give evidence for the views and deepen their understanding through discussions. The article analyzes the essence, origins, stages of application, and advantages of the Socratic method. Additionally, it provides examples of its effective use in discussing legal issues.*

Keywords: *Socratic method, critical thinking, legal literacy, interactive education, legal education, legal consciousness, independent thinking, logical thinking.*

Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim vazifalardan biridir[4]. Ayniqsa, huquqiy savodxonlikni oshirishda faqat ma’lumot berish yetarli emas, balki huquqiy masalalar bo‘yicha mustaqil fikrlashga undash zarur. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida (2023-yil, 50-modda) har bir fuqaroning sifatli ta’lim olish huquqi mustahkamlangan, 54-moddasida esa yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish davlat kafolati sifatida belgilangan[1]. Ushbu huquqiy asosdan kelib chiqib, ta’lim tizimida nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchilarning erkin va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladigan metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda, Sokratik metod samarali vosita sifatida o‘qitish jarayonida qo‘llanilishi mumkin. Ushbu maqolada Sokratik metodning mohiyati, kelib chiqishi, qo‘llash bosqichlari va afzalliklari ko‘rib chiqiladi. Ta’lim tizimida qo‘llaniladigan metodlar nafaqat zamonaviy, balki o‘quvchilarni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga, o‘z fikrlarini ochiq-oydin ifodalashga o‘rgatadigan samarali yondashuvlarni o‘z ichiga olishi kerak[4]. Ta’lim jarayonida shaxsiy rivojlanishni ta’minlash va o‘quvchilarni hayotiy muammolarga tayyorlashda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan, qadimiy, ammo o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan “Sokratik (Suqrot) metodi” bugungi ta’lim uchun dolzarbdir. Ushbu metod o‘quvchilar bilan dialog asosida ishlashni, ularga turli savollar orqali fikrlash imkoniyatini yaratadi. Bu metod bilim olish jarayonini chuqurlashtirib, mustaqil qaror qabul qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Maqola davomida biz Sokratik metodning mohiyatini, uni ta’limda qanday qo‘llash mumkinligini va uning afzalliklarini tahlil qilamiz.

Self (Shaxs) – avvalo odam o‘z fikrini tanqidiy ko‘rib chiqadi, o‘zini anglaydi. Community (Hamjamiyat) – keyin boshqalar bilan suhbat, muloqot va munozara qilib, fikrini kengaytiradi. Society (Jamiyat) – oxirida butun jamiyat miqyosidagi masalalarni anglaydi va ularga ongli yondashadi.

Asosiy qismi: Sokratik metod [3] – bu o‘qitish va fikrlash usuli bo‘lib, asosan yunon faylasufi Sokrat tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu metod fikrlarni va tushunchalarni so‘rash, muloqot qilish orqali aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan. Sokratik metodning asosiy maqsadi o‘rgatish emas, balki o‘rganuvchining o‘z fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ular o‘zlarining bilimlarini sinchiklab ko‘rib chiqishlariga yordam berishdir[8].

Sokratik metodining tarixi qadimiy Gretsiyaga borib taqaladi va bu Sokrat (469-399) tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu metod, fikr almashish va o‘zaro muhokama orqali haqiqatni aniqlashga qaratilgan. Keling, Sokratik metodning tarixi haqida batafsil ma‘lumotni ko‘rib chiqamiz.

Sokratik metod dialektik jarayon orqali amalga oshiriladi[9]. Sokrat savollar berish orqali o‘quvchilarning fikrlarini aniqlashga harakat qilgan. Bu jarayonda o‘quvchilarning fikrlari va e‘tiqodlari sinovdan o‘tishi, ularning haqiqiy bilimga erishishiga yordam beradi. Sokratning g‘oyalari Platon tomonidan “Sokratik dialoglar” asarida ifodalangan[6]. Platon Sokratning savol-javob jarayonlarini o‘z asar-

larida aks ettirgan va bu orqali Sokratik metodning mohiyatini yanada ravshan ko‘rsatgan[5]. Ushbu dialoglarda Sokrat o‘quvchilarga mantiqiy savollar berib, ularni o‘z bilimlarini sinab ko‘rishga undaydi.

Sokratik metodning ta'siri

Sokratik metod ta'limda muhim o‘rin egallaydi. Sokrat insonlar orasida mantiqiy fikrlash va axloqiy muhokama qilishni rag‘batlantirgan. Bu metod keyinchalik Aristotel va boshqa faylasuflar tomonidan rivojlantirilgan.

Zamonaviy ta'limda Sokratik metod

Sokratik metod hozirgi kunda ta'lim jarayonida keng qo‘llaniladi. O‘qituvchilar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashga va o‘zaro muhokamalarga jalb qilish uchun foydalanadilar. Bu usul o‘quvchilarda bilim olish va o‘z fikrlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi.

Sokratik metodda qo‘llanilgan savollar orqali bir qator muhim natijalarga erishish mumkin. Ushbu savollar o‘quvchilarni faollashtirib, ularning fikrlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Keling bu natijalarni batafsil ko‘rib chiqaylik.

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

O‘quvchilar o‘z fikrlarini tahlil qilish va boshqalar bilan baham ko‘rish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradilar. Bu ularning mantiqiy va analitik fikrlashini kuchaytiradi.

2. O‘zaro tushunishni oshirish

Savollar yordamida o‘quvchilar bir-birlarining fikrlarini yaxshiroq tushunadilar. Bu jarayon muloqot va bahs-munozaralarda ochiqlik va samimiylikni rivojlantiradi.

3. Axloqiy va huquqiy bilimlarni chuqurlashtirish

O‘quvchilar axloqiy va huquqiy tushunchalar haqida chuqurroq fikrlashadi. Masalan, Axloq va huquq kabi mavzularni o‘rganish orqali, ularning haqiqiy mazmunini anglashadi[2].

4. Yangi g‘oyalarni kashf etish

Savollar orqali, o‘quvchilar yangi g‘oyalar va fikrlarni kashf etishlari mumkin. Bu, ularni yangicha yondashuvlar bilan tanishtiradi.

5. Muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirish

Muammolarni tahlil qilish va hal etishga yordam beradigan savollar, o‘quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

6. Muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish

O‘quvchilar savollar orqali o‘z fikrlarini ifoda etishni va boshqalar bilan samarali muloqot qilishni o‘rganadilar. Bu ularning kommunikatsiya qobiliyatlarini oshiradi.

7. O‘zini-o‘zi anglash

Savollar yordamida o‘quvchilar o‘z fikrlarini yaxshiroq tushunadilar. Bu o‘zini-o‘zi anglash va shaxsiy rivojlanishga yordam beradi.

Sokratik metodni qo‘llash bosqichlari:

Metodni qo‘llash bosqichlarini jadval asosida ko‘rib chiqamiz[8].

Bosqich	Tavsifi	Muammolar	Amaliyotda qo‘llanish
Maqsadni aniqlash	O‘rganish jarayonining asosiy maqsadini belgilash. Maqsadlar aniq, o‘lchovli (SMART) va erishiladigan bo‘lishi kerak. O‘quvschilarni qiziqtiruvchi va ularning ehtiyojlariga mos keladigan maqsadlar belgilash.	Maqsad aniq bo‘lmasa, o‘qitish jarayoni samarali bo‘lmaydi. O‘quvchilar motivatsiyasini oshirish qiyinlashadi.	Misol: “Bugun biz ijtimoiy masalalar bo‘yicha o‘z fikrlarimizni qanday ifodalashni o‘rganamiz”.
Savollarni tayyorlash	O‘rganiladigan mavzu bo‘yicha savollar tayyorlash. Savollar o‘zaro bog‘liq va o‘quvchilarning fikr yuritishiga yordam beradigan bo‘lishi kerak. Savollarni turli darajada (oddiy, murakkab, ochiq) tayyorlash.	Yomon tayyorlangan savollar o‘quvchilarni chalg‘itishi yoki fikrlarini cheklashi mumkin. O‘zaro bog‘liq savollar tayyorlash muhim.	Masalan, savollar: “Bu masalani qanday hal etish mumkin?” yoki “Sizning fikringizcha, bu hodisa qanday oqibatlarga olib keladi?”

Mavzuni o‘rganish	Mavzuni chuqur o‘rganish uchun manbalardan foydalanish. Kitoblar, maqolalar, video darslar va internet resurslaridan foydalanish. O‘quvchilarga mavzuni osonroq tushunishlari uchun kerakli ma’lumotlarni taqdim etish.	O‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha yetarli ma’lumot bo‘lmasa, savollarni muhokama qilish qiyinlashadi. O‘quvchilarga kerakli resurslarni taqdim etmaslik.	O‘quvchilar uchun manbalarni oldindan tayyorlash: “Mavzuga oid qiziqarli maqolalarni o‘qib chiqing”.
Muhokama jarayoni	O‘quvchilar o‘rtasida savollar orqali muhokama olib borish. Bu bosqichda fikr almashish, turli nuqtayi nazarlarni o‘rganish va dialog o‘rnatish muhim. Har bir ishtirokchini o‘z fikrini bildirishga undash.	Faol ishtirok etmaydigan o‘quvchilar bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta olmasliklari mumkin.	Muhokama jarayonida barcha ishtirokchilarni jalb qilish: “Har kim o‘z fikrini aytishi kerak”.
Natijalarni tahlil qilish	Olingan javoblar va fikrlarni tahlil qilish. Natijalarni guruhlash, asosiy g‘oyalarni ajratib ko‘rsatish. Tahlil natijalarini o‘quvchilar bilan baham ko‘rish.	Xulosa va tahlil qilish jarayoni noaniq bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar fikrlarini ifoda etishda qiyinchiliklar sezishi mumkin.	Tahlil natijalarini yozma ravishda taqdim etish: “Bizning muhokama natijalarimiz qanday?”
Xulosa chiqarish	O‘rganilgan material va muhokama natijalari asosida xulosalar chiqarish. Asosiy g‘oyalarni, tushunchalarni aniqlash va ularni taqdim etish. Xulosalar aniq va tushunarli bo‘lishi kerak.	Xulosalar noaniq yoki mantiqsiz bo‘lishi mumkin. Agar tahlil jarayoni yomon o‘tgan bo‘lsa, xulosalar ishonchli bo‘lmasligi mumkin	O‘quvchilar bilan birgalikda xulosalarni ishlab chiqish: “Nima o‘rgandik?”
Takrorlash va qo‘llash	Olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash. O‘quvchilarni olgan bilimlarini mustahkamlashga undash. Amaliy mashg‘ulotlar yoki loyiha asosida ishlash.	O‘quvchilar olgan bilimlarini unutishi yoki amaliyotda qo‘llashda qiynalishi mumkin. Bunda takrorlash jarayonini rejalashtirish va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish foydali.	Amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish: “Olingan bilimlarimizni qanday qo‘llashimiz mumkin?”

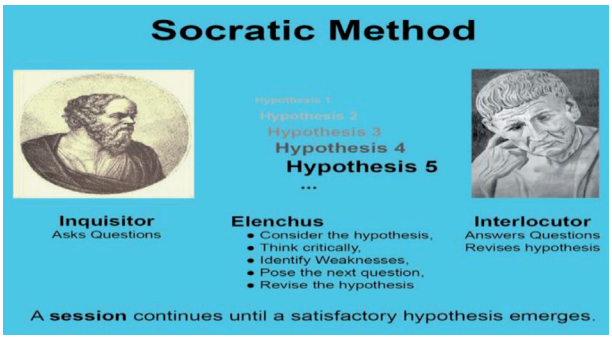
Sokrat metodining afzalliklari:

Fikrni rivojlantirish: Savollar orqali o‘ylashni rag‘batlantirib, bilimni yanada chuqurlashtirish mumkin.

O‘rganishning faolligi: Bu metodda o‘quvchi yoki ishtirokchi passiv emas, balki faol ishtirok etadi.

Muloqotning sifatini oshirish: O‘zaro savollar orqali fikr almashish muloqotni samarali va qiziqarli qiladi.

O‘zini-o‘zi tahlil qilish: bu shaxsning o‘z fikrlari, his-tuyg‘ulari, xatti-harakatlari va qarorlarini ongli ravishda baholashi, ularni tahlil qilib, saboq chiqarishi jarayonidir.

Sokrat metodini qo‘llash nafaqat o‘qitishda, balki kundalik muloqotda ham samarali bo‘lishi mumkin, chunki u ishtirokchilarni o‘ylashga undaydi va yangi fikrlarni kashf etishga imkon yaratadi. Hatto, bevosita ishtirok etmasdan, faqat tinglashning o‘zi ham foydali bo‘lishi

mumkin. O‘qituvchi o‘quvchi diqqatini darsga jamlashga undash uchun ushbu metoddan foydalanadi, chunki har doim savol berilishi ehtimoli o‘quvchilarni dars va muhokamani sinchiklab kuzatishga majbur qiladi. Darsni boshlashdan avval, ishtirokchilarni mavzuga qiziqtirish va ularning esda qoladigan fikrlarini olish muhim.

“Issiq o‘rindiqda” o‘tir

O‘quvchilar uchun yaxshi tomoni shuki, bu jarayon har biringizga navbat bilan yetib keladi. O‘qituvchilar odatda qo‘l ko‘tarishingizni kutmay, tasodifiy tarzda biringizni tanlaydilar. Birinchi marta bu jarayon qiyin tuyulishi mumkin, ammo vaqt o‘tishi bilan qiziqarli bo‘lib qoladi. O‘qituvchi sizning fikrlaringizni eshitib, muhokamani to‘g‘ri yo‘nalishga olib borishingizni qadrlaydi. Agar birinchi javobingiz muvaffaqiyatsiz chiqsa ham, bu sizni kelgusi darsga yaxshiroq tayyorlanishingiz uchun turtki bo‘ladi. O‘quvchilar uchun Sokrat metodini muvaffaqiyatli qo‘llagan ilk lahzalar unutilmas bo‘lishi mumkin. Ko‘pchilik ushbu jarayondagi muvaffaqiyatli lahzalarini eslab qoladi, chunki bu jarayon savol berish, tahlil qilish va o‘z fikrlarini soddalashtirib tushuntirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchilar esa bu metod orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini shakllantiradilar[2]. Natijada, dars qiziqarli va samarali bo‘lib o‘tadi.

Sokratik metod orqali o‘rgatilgan bilimlar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu metod nafaqat huquqiy bilimlarni chuqurlashtirish, balki hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri yo‘l tutishni o‘rgatadi. Jamiyatda yuzaga keladigan muammolarni tahlil qilish, ularni huquqiy va adolatli yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradilar[10]. Shu tariqa, bu metod nafaqat ta’lim jarayonida, balki jamiyatning barqarorligi va fuqarolik ongini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Davlat va huquq asoslari. 8-sinf darsligi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2024.
3. Tillabaeva, N. (2022). Tanqidiy fikrlash va ko‘nikmalarni shakllantirish. O‘zbekistonda xorijiy tillar ilmiy-metodik elektron jurnal, №1.
4. Traver R. W. (2008). The Effective Use of Socratic Questioning in Teaching. Journal of Teacher Education, 59(5), 56-65.
5. Davlat va huquq asoslari o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. X.Tuychiyeva va boshqalar. Respublika ta’lim markazi, Toshkent – 2023.
6. Maktab o‘quvchilarida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish: Ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Baktria Press, 2021.
7. Berdaliyeva T.K., Umatbekov K. M. (2023). “Метод Сократа как интерактивний прием в обучении говорению на занятиякх русского язйка. Научное обозрение. Педагогические науки”, №2, 33-37.
8. Maktabda o‘qitish va baholash metodologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
9. Burgess L. (2023, April 5). How Hard Is Law School? ThoughtCo. Available at: https://www.thoughtco.com/how-hard-is-law-school-2154823 (Accessed: 16 September 2025).
10. Hlinak, M. (2014). The Socratic Method 2.0. Journal of Legal Studies Education, 31(2), 123-135.